

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie

Alena Hadravová; Petr Hadrava
Návraty Zdeňka Horského

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie, Vol. 58 (2013), No. 3, 232–236

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/143462>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 2013

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

Návraty Zdeňka Horského

Alena Hadravová, Petr Hadrava, Praha

Dne 9. února 2012 se v posluchárně Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy konal pracovní seminář, pořádaný Katedrou filozofie a dějin přírodních věd PřF UK v Praze a Kabinetem dějin vědy při ÚSD AV ČR, v. v. i., v Praze, věnovaný vědeckému odkazu historika astronomie PhDr. Zdeňka Horského, CSc. (1929–1988). Zúčastnilo se jej velké množství zájemců z různých oborů – od matematiků a astronomů přes přírodovědce až po historiky a filozofy. Setkání, jehož název *Návraty Zdeňka Horského* volíme jako nejvhodnější i pro náš článek, tak pamětníkům připomnělo četné přednášky a hovory se Zdeňkem Horským, který vždy usiloval o mezioborovou spolupráci a věřil interdisciplinárnímu charakteru vědy. Sám ostatně osciloval mezi přírodními a společenskými vědami, a dokonce i mezi vědou a hudebním uměním, protože měl dar a schopnost chápat společné zákonitosti a souvislosti.

Na semináři byly představeny dvě publikace, vydané shodou okolností v nedávné době, obě spjaté s Horského jménem. Rádi bychom je na tomto místě čtenářům představili i doporučili.

Mikulovské přístroje [3]

Když 8. května roku 1988 Zdeněk Horský nečekaně zemřel, zanechal za sebou nejen spoustu hotové práce, ale také jedno v rukopise dokončené dílo, které se mu však již nepoštěstilo uvidět v tištěné podobě.

Ve druhé polovině roku 1986 a na jaře roku 1987 se na přání historičky Regionálního muzea v Mikulově Dobromily Brichtové věnoval zhodnocení a katalogizaci významné sbírky historických vědeckých přístrojů z fyzikálního kabinetu mikulovského piaristického gymnázia. Neúnavně dojížděl do Mikulova a v muzejním depozitáři postupně zpracoval celou kolekci pětadesáti přístrojů do podoby obsáhlého katalogu.

Piaristický vzdělávací ústav v Mikulově za dobu své existence shromáždil desítky vzácných přístrojů ze 16. až 19. století. Přístroje Zdeněk Horský rozdělil podle doporučení *Mezinárodní unie pro dějiny a filozofii vědy* (*International Union for the History and Philosophy of Science*, IUHPS) do několika oddílů, z nichž pak katalog sestavil. Najdeme tu přístroje matematické a metrologické, geodetické a topografické, nebeské a zemské glóby a armilární sféry, sluneční hodiny, přístroje mechanické, optické, termofyzikální, elektrické, magnetické a chemické. Bohatou sbírku vytvořilo mikulovské piaristické gymnázium, které bylo založeno již roku 1631, tedy jen čtyřiatřicet let po ustavení řádu v Římě. Zásahu na tom měl především vzdělanec a podporova-

---

PhDr. ALENA HADRAVOVÁ, CSc., Kabinet dějin vědy ÚSD AV ČR, v. v. i., Puškinovo nám. 9, 160 00 Praha 6, e-mail: hadravova@usd.cas.cz. Doc. RNDr. PETR HADRAVA, DrSc., Astronomický ústav AV ČR, v. v. i., Boční II/1401, 141 31 Praha 4, e-mail: had@sunstel.asu.cas.cz

Obr. 1. Zdeněk Horský, Historické vědecké přístroje v mikulovských sbírkách

tel školství, vzdělanosti a kultury kardinál a olomoucký biskup František Dietrichstein (1570–1636). Byl to právě on, kdo nabídl Galileovi Galileimu, jemuž Sanctum Officium zakázalo publikovat, aby své *Dialogy o pohybu* vydal v Olomouci. Plány přerušila Dietrichsteinova smrt v roce 1636 a Galilei spis vydal o dva roky později v Leidenu u Elseviera; to však nijak nesnižuje kardinálovy snahy o zveřejňování nových vědeckých poznatků i proti vůli dogmatických církevních názorů. Další piaristické koleje, jejichž prvořadým cílem byla podpora školství, zejména základního, u nás pak mikulovský vzor následovaly (Litomyšl 1640, Slaný 1658, Kroměříž 1687, Praha 1752). Snad nejslavnějším žákem piaristického gymnázia v Mikulově byl Jan Evangelista Purkyně (1787–1869).

Ani ředitel mikulovského Regionálního muzea na konci 80. let Miloslav Zbořil, ani jeho nástupkyně ve funkci Dobromila Brichtová v letech, která následovala po Horského smrti, nedostali příležitost katalog vydat a seznámit tak veřejnost s tímto cenným pramenem. Rukopis se po nějaké době dostal do Prahy k Jiřímu K. Kroupovi, v jehož nakladatelství KLP svítla jiskřička naděje na publikování. Stejně jako snahy mikulovského muzea získat podporu pro vydání knihy, tak i žádost o publikační grant, podaná J. K. Kroupou a A. a P. Hadravovými v roce 1997, byla bohužel z nedostatku finančních prostředků zamítnuta, ač odborní posuzovatelé doporučili grant udělit. Velmi kvalitní diapozitivy přístrojů, nafocené předním českým fotografem Jaroslavem Prokopem, stejně jako strojopis české a anglické verze katalogu se v té době přesunul k nám, ve volných chvílích jsme jej přepsali do počítače, stále však bez vyhlídek na zveřejnění. Teprve někdy v průběhu roku 2010 jsme zvedli telefon, podpoření pobídkou V. Hladkého, abychom zjistili současnou situaci v mikulovském muzeu –

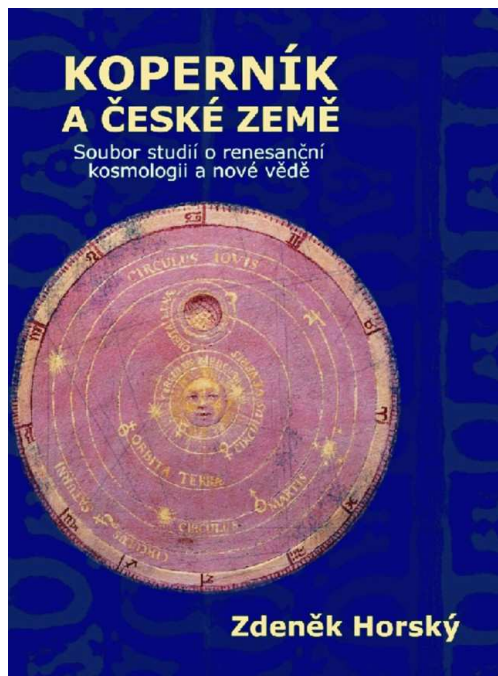
a události náhle, po čtyřiaadvaceti letech, dostaly rychlý spád. Paní Dobromila Brichtová, stejně jako další pamětnice Horského pracovních návštěv muzejního depozitáře Stanislava Vrbková, ale i další pracovníci muzea, především současný mladý ředitel Petr Kubín, v krátké době zajistili vydání knihy ve skvostné grafické úpravě. Nutno zdůraznit, že odborná revize textu prokázala, že práce za téměř čtvrtstoletí od svého vzniku nijak nezastarala. Kvalitním barevným diapozitivům Jaroslava Prokopa také léta strávená v temnu skříňně našťestí nijak neuškodila, takže mohly být bez problémů použity k tisku, stejně jako doprovodné fotografie rytin ze starých tisků muzea. Doplnila je série nově pořízených fotografií Milana Karáska, takže kromě dokumentace jednotlivých přístrojů se kniha pyšní i celostránkovými, rovněž barevnými kompozicemi sestavenými z artefaktů téhož druhu či naopak zajímavými detaily jednotlivých přístrojů. Všestranná péče, kterou vynaložily spojené síly mnoha zainteresovaných, se promítla do výsledné podoby, a proto nepřekvapí, že kniha získala 3. cenu v soutěži *Gloria musaealis* v kategorii *Muzejní publikace roku 2011* vyhlášené Ministerstvem kultury a Asociací muzeí a galerií. Ceny se předávají v Národním muzeu. Radost nad dovršením díla byla znásobena podporou a přítomností synů Zdeňka Horského, Petra a Jana.

Knihy již také vzbudila velkou pozornost mezi badateli *Scientific Commission* zmíněné IUHPS, v současné době Sara Schechner (Harvard University) připravuje recenzi publikace pro prestižní *Journal for the History of Astronomy*. Anotaci a řadu ukázek z knihy může zájemce nalézt na internetových stránkách muzea (<http://www.rmm.cz/czech/publikace.html>), na něž odkazujeme.

Koperník a české země [4]

Můžeme-li o Horského katalogu historických vědeckých přístrojů piaristického gymnázia v Mikulově říci, že jeho vydání bylo úspěšně realizováno díky spolupráci kolegů, přátel a pamětníků Zdeňka Horského, druhý podnik, o němž se chceme zmínit, je poněkud jiného rázu.

Iniciovala jej totiž skupina tří mladých badatelů (Vojtěch Hladký, Tomáš Hermann a Iva Lelková), kteří již neměli možnost osobně poznat elánem a nápady překypujícího charismatického historika astronomie Zdeňka Horského, a zájem o jeho osobnost v nich vyvolala četba některých jeho knížek, především *Keplera v Praze*. Z prvotního dojmu, že Horský musel být vynikajícím popularizátorem vědy (s léty totiž mnohé Horského vědecké výsledky mezi historiky natolik zdomácněly a staly se obecně přijímanými a samozřejmými, že se stalo nadbytečným připomínat jeho autorství), a ze studia dalších, více či méně zasutých prací Zdeňka Horského docházeli k poznání rozsáhlosti celku jeho vědeckého profilu a velikosti a byli znovu a znovu udivováni obrovským záběrem jeho práce, erudicí a stálou aktuálností jeho myšlenek i metodou poctivé práce, založené na znalosti pramenů. Nakonec učinili vskutku ojedinělé a cenné rozhodnutí: dali si za úkol shromáždit maximum Horského studií, rozestých po mnoha časopisech a sbornících u nás i v zahraničí, mnohdy již jen velmi obtížně dostupných, a vydat je knižně v jednom svazku. Dlužno dodat, že několik dílčích příspěvků je v jejich monografii otištěno dokonce vůbec poprvé, byly nalezeny v Horského pozůstalosti. Chrestomatie tak přináší podstatnou část Horského studií o formování (raně) novověké vědy na příkladu vývoje renesanční kosmologie a astronomie v 15. až 17. sto-

Obr. 2. Zdeněk Horský, Koperník a české země

letí, a to s důrazem na práce filozofického charakteru; přináší články pojednávající o vztahu filozofie a přírodních věd, ale také třeba podstatné příspěvky o recepci Mikuláše Koperníka v českých zemích, o přínosu Tadeáše Hájka z Hájku astronomické vědě, o Mikuláši Raimaru Ursovi, Johannu Keplerovi či Janu Amosu Komenském, vzniklé ze spolupráce s českými komeniologi. Vynechán (a snad odložen pro budoucí editory) byl tematický celek Horského statí o přístrojích a mechanickém vybavení astronomů a filozofů raně novověkého i staršího období, které tvořily další podstatnou součást Horského badatelského zájmu, i některá další témata přesahující svým rozsahem možnosti jednoho svazku (např. archoastronomie); i tak publikace obsahuje na téměř pěti stech stranách přes třicet příspěvků. Uzavírá ji soubor obecně metodologických studií a Horského úvah o vývoji vědy a její úloze ve společnosti. Připojen je též přepis televizního pořadu *Mých sedm divů světa*, natočený se Zdeňkem Horským krátce před jeho smrtí a vysílaný in memoriam 9. června 1988. Zrevidovaný a doplněný soupis prací Zdeňka Horského pak ukazuje celou tematickou šíři jeho vědeckých zájmů (srov. starší bibliografii [2]).

Editoři odvedli spoustu pečlivě a důležitě, byť neviditelné práce tím, že ověřili všechny citace z rukopisů i starých tisků, doplnili odkazy na edice vydané až po Horského odchodu a přeložili četné latinské citáty do češtiny, čímž čtenářům usnadnili četbu textů. V. Hladký s T. Hermannem jsou pak autory třicetistránkového, velmi odpovědně a uvážlivě zpracovaného úvodního zamyšlení nad kontexty Horského tvorby a doby, na něž čtenáře odkazujeme pro další poučení o Horského životě a díle. Jejich práce může sloužit za vzor editorům děl novodobých vědeckých osobností. Další infor-

mace o výboru z Horského prací, nazvaném *Koperník a české země*, nalezneme zájemce na stránce nakladatelství, v němž byla kniha vydána: <http://www.pavelmervart.cz/kniha/kopernik-a-ceske-zeme-soubor-studii-o-renesančni-kosmologii-a-nove-vede-144/>.

A Zdeněk Horský do třetice...

Výbor Společnosti pro dějiny věd a techniky (SDVT) vyhlásil a ve 3. čísle časopisu *Dějiny věd a techniky* otiskl (srov. [1]) podmínky soutěže o Cenu Zdeňka Horského pro nejlepší kvalifikační práci s tematikou dějin věd, techniky a vzdělanosti (a to v chronologickém rozpětí od antiky po současnost) za rok 2012. Cena byla schválena na valném shromáždění SDVT dne 28. března 2012 a její povaha, cíle, podmínky a kritéria jsou publikovány také na webových stránkách SDVT: <http://sdvt.cz> (resp. <http://www.sdvt.cz/in-czh.htm>). Úkolem Ceny je podporovat magisterské, rigorózní a disertační práce mladých badatelů do pětatřiceti let.

Všechny shrnuté skutečnosti a aktivity svědčí o jediném: čeští badatelé v oboru dějin vědy si uvědomují, jak velký přínos pro konstituování oboru dějin astronomie, ale obecněji i celku dějin vědy znamená celoživotní dílo Zdeňka Horského. Vedle mnoha stále platných konkrétních výsledků Horského studií přitom vzbuzují oprávněnou pozornost i metody jeho tvorby, které svým důrazem na poctivost, akribii a důslednou kritickou práci s primárními prameny mohou být vzorem a inspirací pro nové generace badatelů.

Nechme na závěr zaznít několik myšlenek Zdeňka Horského, nutících stále k zamyslení: „Nelze přijmout představu, že v harmonické skladbě moderní společnosti je věda . . . nadbytečným přepychem či rušivým hlasem“ [článek *Věda, vědomí a svědomí*, srov. 4, str. 421]. „Přes všechno usilování vědy o systém, přes všechny snahy definic zachytit vědu v její jednotě právě její historický vývoj jednoznačně ukazuje, že věda neexistovala nikdy bez svých konkrétních tvůrců, tedy že nikdy neexistovala jinak než jako značně široký komplex názorů, koncepcí, škol, v jejichž soupeření, vzájemné kritice i spolupráci se teprve realizoval vývoj vědy. Věda se skutečně může rozvíjet pouze tam, kde je tvůrčí, tedy svobodné prostředí, kde k vědě přispívají svobodní, a tedy nemanipulovaní jedinci“ [článek *Člověk a věda*, srov. 4, str. 435].

Poděkování. Práce vznikla s podporou grantu GA ČR 405/11/0034.

L i t e r a t u r a

- [1] *Dějiny věd a techniky* XLV 3 (2012), 208–209.
- [2] HORSKÝ, J.: *Bibliografie prací Zdeňka Horského*. *Folia historica Bohemica* 15 (1991), 588–601.
- [3] HORSKÝ, Z.: *Historické vědecké přístroje v mikulovských sbírkách*. Katalog vědeckých přístrojů v 16. až 19. století ve sbírkách Regionálního muzea v Mikulově. *Historical Scientific Instruments in the Mikulov Collections*. Catalogue of Scientific Instruments from the 16th to the 19th Centuries in the Collections of the Regional Museum in Mikulov. Regionální muzeum v Mikulově, Mikulov, 2011.
- [4] HORSKÝ, Z.: *Koperník a české země*. Soubor studií o renesanční kosmologii a nové vědě. Uspořádali a k vydání připravili Vojtěch Hladký, Tomáš Hermann a Iva Lelková. Pavel Mervart, Praha, 2011.